

A JUBILÁLÓ NEW YORK KÁVÉHÁZ

A budapesti Nagykörúton jubilál a New York, »kora legszebb ezüst-tükrös kávéháza«; ahogyan Kosztolányi írta, a magyar irodalom »szentelt tanyája«.

A francia irodalom szentelt tanyája, a párizsi Café Procope, amelynek asztalai mellett valaha Diderot, Rousseau, George Sand, Verlaine ültek, több mint kétszázötven éves. Kétszázötven éve még lovak nyargalásztak a mai Nagykörút helyén, mi különben is kisebb, szerényebb nép vagyunk, a mi híres, ezüst-tükrös kávéházunk mindössze hetven éves. Az egyik budapesti kiadó díszkiadvánnyal, a kávéház ünnepi étlapokkal, s a New York karzatán berendezett irodalmi alkotóműhellyel köszönti majd a jubileumot, s az elsuhan, viharos hetven évet.

Milyen volt az a kor, amelyben felépült ez a kacsalábon forgó palota?

A költő ezt írta róla:

*Rosszul beretvált hangos színészek
Abszynthet isznak, szaval egy részeg.
Züllött gavallér a billiárd mellett
Nyegle modorban dákót emelget*

Kosztolányi azt jegyezte meg, hogy ez az »óra-gyilkosok« korszaka. Amikor 1894-ben a New York nagykávéházat megnyitották, Molnár Ferenc szerkesztő úr a kávéstól elvette a kulcsot, szép delnökkel és éji lovagokkal kísért a Dunához, a kulcsot a vízbe dobta, hogy soha ne zárhassák be az »óra-gyilkosok« tanyáját. A Liliom szerzője (a Liliom és az Ördög egy részét a New York karzatán, az »Írók szférájának« nevezett kávéház-részben írta) már önkéntes számkivetésben, a tengeren túli New York-ban élt, amikor a pesti New York nagykávéházat kulcs nélkül is bezárta a nyilas terror, Budapest pusztulása.

Mert a New York nagykávéház curriculum vitae-je a hetven év alatt azonosult a magyar irodalom történetével, és Budapest sorsával. Megnyitották, mint már írtam, 1894-ben. 1944–45 telén súlyosan megrongálódott, híres mennyezetfreskói elsápadtak, golyók ütötték át azokat a falakat, amelyek mellett valaha Kosztolányi, Heltai ültek, ahol Osvát, »a fekete napfény«, a Nyugat folyóiratot szerkesztette. 1945 perzsavásáros tavaszán egy élelmes ember cipőkereskedést rendezett be az elpusztult nagykávéház egyik kirakatában. A cipőkereskedőt a perzsavásár felszámolása után kitessékelték, és egy részvénytársaság újra megnyitotta a magyar irodalom szentelt tanyáját. 1947 tavaszán, mikor rossz idők jártak a kávéházakra, és ezeket a szórakozóhelyeket a polgári semmittevés melegágyainak tekintették, becsukták a híres New Yorkot, 1949-ben pedig kiutalták a Sportkereskedelmi Nemzeti Vállalatnak. Az »Írók szférájában« kosárlabdák, teniszütők és boxkesztyűk helyezkedtek el, s nem az eljövendő halhatatlanok. Néhány év múlva becsukták a Sportkereskedelmi Nemzeti Vállalatot és megnyitották a New York eszpresszó-sörözőt. Szegény öreg New York eltemette az álmait, emlékeit, nem gondolt már senki a New York karzatára, a Mélyvízre, a furcsa, különös írói tanyákra, ahol nemcsak rosszul beretvált hangos színészek ittak valaha abszintet, hanem ahol remekművek is születtek.

Azután, mint életünkben annyi más, kijavították azt a tévedést is, hogy a kávéházakban semmittevők ülnek, akik egy tűnt társadalom bukásán füstölögnek. Restaurálták a híres New York-palotát, kijavították a kávéház nyolc mennyezetfreskóját, a kígyóként tekeredő hatalmas oszlopokat, a tizen-négy fákatartó ördögöt, az írók — annyiszor megdalolt — munkára serkentő sátnait, aranyfüsttel futtatták be a híres ezüst-tükrös régi kávéházat és megnyitották Hungaria néven. A Hungaria—New York régi fényben ragyog, s újra költők, írók, színészek, művészek szentelt tanyája lett.

Mit jelent a magyar irodalomban, a magyar művészetben ez az aranyfüstből, gyönyörű mennyezetfreskókból, lépcsősorokból, írók szférájából, a Mélyvízből és nagy tükrökből font csillogó palota? A Hungaria—New Yorknak van egy elporlott, korszerűtlen, nem jó hagyománya, s van egy másik tradíciója, amely fénylik ma is. Nem a rossz hagyományt ápolja itt a műemléket féltő igyekezet, nem a züllött gavallérok nyegle modorát siratjuk vissza, vagy a »rosszul beretvált hangos színészek« korszakát. De óvjuk és őrizzük a szentelt tanyát, a jó hagyományt, a magyar irodalom egyik darabját, literatúránk szikrázó korszakát.

Itt állt valaha a Nyugat-asztal, a Pesti Napló-asztal, itt írt, a füstben, Molnár Ferenc, itt találta ki Karinthy Kosztolányi társaságában a »halandzsá«-nyelvet, Heltai Jenő a mozi szót, itt írta Kacsóh Pongrácz a János vitéz zenéjét, Kálmán Imre a Tatárjárást, itt töprengett Nagy Lajos, itt borult el József Attila, itt beszélt mély gondokhangján Móricz Zsigmond, itt tréfálkozott irodalmunk örök garabonciása, Tersánszky Józsi Jenő. Ezek az aranyfüstös falak irodalommal, lírával, gyöngyöző verssorokkal vannak átitatva, a New York része és darabja a magyar literatúrának, a magyar képzőművészetek történetének, a magyar film kialakulásának. Megjelent itt valaha egy pusztaturpásztói borzos fiatalember, s azt a konok hitét hangoztatta, hogy ő magyar filmeket fog csinálni. Meg is csinálta az Aranyembert; a New York volt már-már a lakása, a műterme, a szentelt tanyája. Ezekben az eszterdőkben (az első világháború idején) még senki sem sejtette, hogy ezt a lázas, okos, borzas fiatalembert 1919 forradalmának a bukása fogja elűzni a New Yorkból, s úgy fog meghalni, mint az angol nemzeti filmgyártás megteremtője: Sir Alexander Korda.

Kosztolányi már régen a túlvilágon szavalja a bús férfi panaszait, Karinthy is az égi mezőkön tréfálkozik, nincs Móricz, Korda Sándor egy meszsi temetőben pihen, öngyilkos lett József Attila, Osvát, a fekete napfény egy földöntúli világban világít, s Heltai is jó néhány éve együtt pihen a Kerepesiben Mikszáth-tal, Jókai-val.

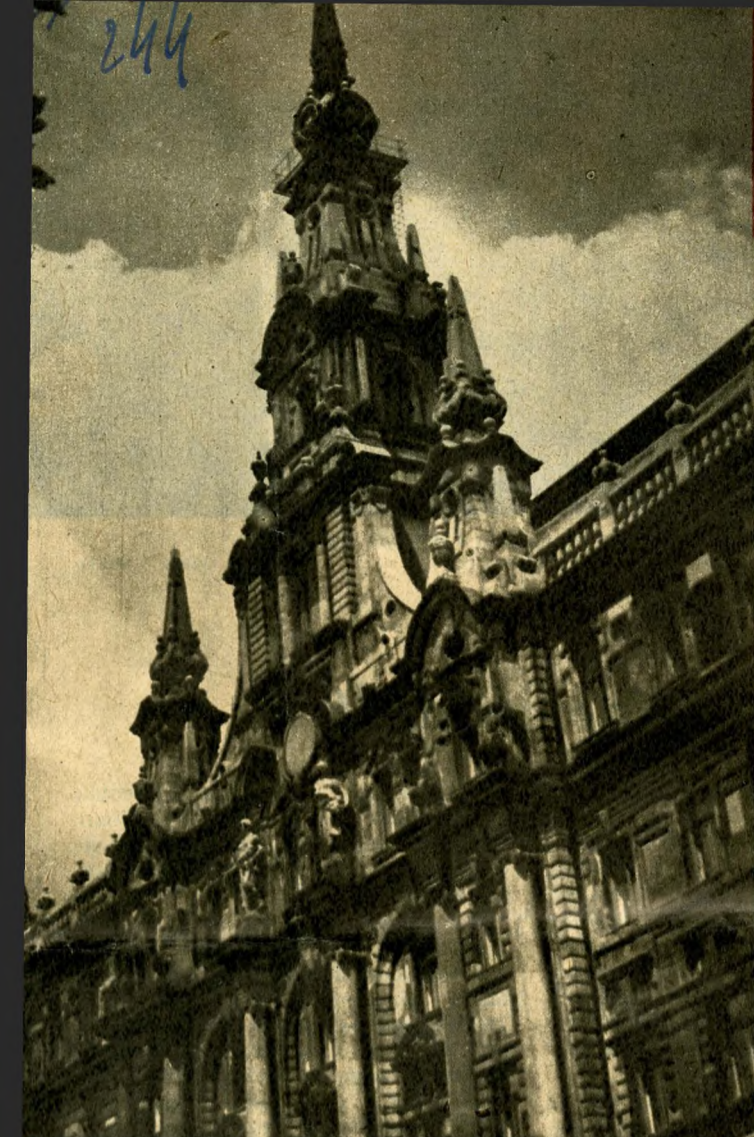
De Kosztolányi szentelt tanyája él, az asztaloknál feltűnik Zelk, a költő, Fejes, a fiatal író, a Rozsdatemető szerzője, itt csiszolja szonetteit Vas István, felvillan az ezüst-tükrös kávéházban Illés Endre finoman metszett figurája, fekete, szétszórt hajával Tamási Áron, a Mélyvízben ott van minden déliben a Kellér-asztal. S mint a múltak tanúja, feltűnik a garabonciás, a legendás nyúl-paprikásokat kedvelő Kakuk Marcink, Tersánszky Józsi Jenő.

A szentelt tanya alkotó műhely lett megint, túlélt mindent, még a saját pusztulását is.

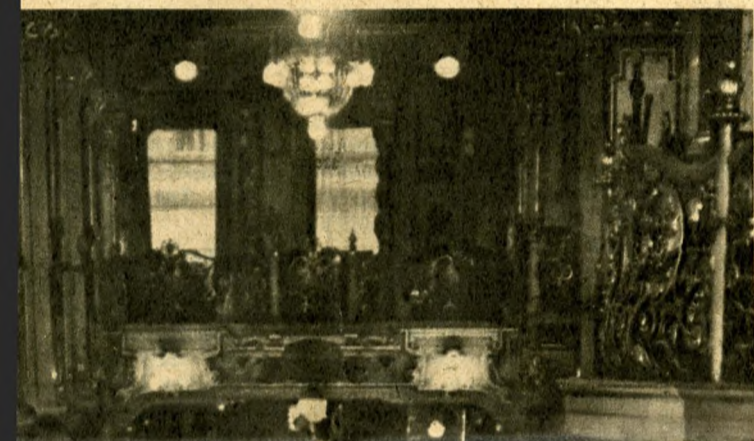
Ruffy Péter

Az örökifjú Kakuk Marci, Tersánszky Józsi Jenő, mellette az elmaradhatatlan Simándi Béla (balra)

Kellér Dezső a tőrszasztalnán
(Vámos László felvételei)

A restaurált New York-palota homlokzata

A »titkok tengere«, a legendás Mélyvíz

A New York eszpresszóban: Marton Endre, a Nemzeti Színház főrendezője. A háttérben: Bordy Bella

Budapest tréfamestere: Latabár Kálmán

